

Martin Kukučín: Dom v stráni

„ODPUSŤTE, PANI," preriekol krátko, vyhýbajúc jej pohľadu: „Ľutujem - nechcel som vás prestrašiť..."

„Môj Mate, ty sa máš čo žalovať!" zvolala ona ešte vždy prestrašená, s výčitkou. „Či som ja na vine?"

„A kto je vina?" rozhorlil sa zasa on, oči mu zas zaiskrili, keď sa stretli s jej pohľadom. „Kto nás má predchodiť dobrým príkladom, nás nízkych, ktorí sa prpleme v čiernej zemi od svitu do mraku, aby sme nezahynuli od hladu a aby si naši hospodári mohli hovieť v pohodlí? Oni majú svietiť nám, ktorí nemáme kedy pozdvihnúť oči k výšinám... A čo vidíme? Práve z ich domov vychodí hniloba, smrad a skaza a šíri sa do našich tichých chalúp, do našich čistých rodín. Kto je na vine, že vaši rozbújaní synovia idú pred chrám Boží pokúšať naše dcéry a mladé ženy? Nemožno nasilu - nemožno, lebo dieťa odrástlo bez bázne Božej; nemá nad sebou pána, ani hospodára. Každá chútka musí byť splnená, nič sa mu nemôže odoprieť. Napomenutie, výstraha, alebo i trest - nie, na to sú nie panskí rozmaznanci! Treba im popustiť - nech špinia, šliapu česť, prznia, trhajú sväté zväzky! Ó pani, povedzte, kam nás to povedie? Ako budete žiadať poslušnosť od nás, keď nemôžete dať uzdu svojim náruživostiam? Vaši synovia nevedia stavať hranicu svojej roztopašnosti: ako stavajú hať naši synovia svojej závesti a rozhorčenosti? A či nám je už súdené, že pôjdeme, vy a my - na nože?"

Šora Anzula skočila, z oka jej šibe plameň, v tvári jej horí rumenec. Každá výčitka rozvažitého težača šibe ju sť a korbáč do živého. Chcela by ho zahriaknuť, okríknuť hlasom, pred ktorým sa trasie čeliadka. No odhodlanosť, energia je nalomená... Zato jej ustavične zvučí v duši: „Ty si vina - ty si vina! Ty si nestavala hrádze - ty si popúšťala sebevôľi... Ty si vina: že sa nejdeš miešať do istých záležitostí. Miesto pokarhania, ty si sa tajne tešila: lichotilo hrdosti tvojej, že synovi ani jedna neodolie... Ty si vina, ty si vina..."

Slzy jej skočili do očí. Nie od ľútosti, ale od jedu, že ho musí počúvať, jednoduchého težača, nemá ho čím zahriaknuť: že mu v duši musí prisvedčiť... „Ty si vina, ty si vina... Ach, ako by ho teraz naprávala, zavracala, ako by ho karhala i trestala! Nie, nepozerala by cez prsty ani na tie záležitosti, ktoré posmešne označovala „istými"... Ale čo teraz? Neskoro je, na nej je vina, na nej zodpovednosť..."

„A prečo ty tak hovoríš - prečo?" vykrikla v slzách; „ty, ku ktorému som prišla s úmyslom, že prijmem tvoju dcéru do svojho domu? Či som nie dosť nešťastná, že sa musím odriecť svojich najmilších snov? Či neobetujem kvôli tvojej dcére tú, ktorú som mu odchovala? Či nevidíš, že je i moje srdce ranené?"

Ináč všetci stopovali so záujmom obe dievčatá. Šora Bonina si láme ustavične hlavu otázkou: či ona už vie, že Niko a Katica sa zasnúbili? Ona jej o tom nič nepovedala. Z výrazu jej líca nemôže vyrozumiť nijako, na čom je. Keby vedela, nebola by s ňou taká srdečná, aspoň ťažko by sa vedela opanovať, a keby zas nevedela nič, ktovie, či by jej preukazovala takú pozornosť...

I Niko si kladie tú otázku, vidiac ju pri Katici. No jemu sa všetko vidí, že Dorica, ak i nevie - no tuší, domýšľa sa. S obyčajnou težakou dievkou nebola by taká vlúdna, ba srdečná. Uhádol i jej nežný útlocit, keď jej nechcela napomenúť službu v meste: prečo by takú okolnosť mala jednoduchej težačke pritajovať? Ona vie, určite vie, že Katica je jeho snúbenica, mať jej povedala alebo kto iný, a ona sa usiluje zaobcho-

diť s ňou ako so seberovnou...

No seberovné nikdy ony nebudú! Nemožno! Ona má vrodenuú nežnosť a vznešenosť v pohyboch a vystupovaní, v pohľade i každom slove. Katica je pekná, možno i nádherná ťažkačka - ale len ťažkačka. Ona to nezatají nikdy, a čo by sa ako vyobliekala. Až teraz vidieť, čo znamená rod, pôvod, výchova... On, ktorý si zakladal na nej, tešil sa, ako sa ona prispôsobí, pozdvihne, stane jemu rovna - malomyselne ovesil hlavu. Nie, nepozdvihne sa, ona bude naveky už len ťažkačka. A ten cit ho uráža do krvi, ponizuje, jeho, ktorý len nedávno balamutil všeličo o zblížení stavov, o pozdvíhovaní ľudu... Teraz sa hanbí, že si vyvolil takú, čo slúžila v meste, ktorú možno v meste i vídali, a teraz z milosrdia nechcú dať znať na sebe, že ju tam videli. Hanbí sa, že je ona jeho, nemá odvahy pozdvihnúť k nej oko pred Doricou. Pred ňou mu je najťažšie priznať sa, že je jeho tá, ktorú vídala v meste... Nevedel, čo si počať v rozpakoch, keď Dorica prepustila svoje miesto Katici, usadila ju rovno k nemu. Doniesla jej na tanieriku kus nákypu a postavila pred ňu kalíštek s prošekom.

„Ona vie všetko,“ myslí si Niko; „ba čo si len myslí!“ a to sa mu teraz zdá byť hlavná vec. Ani nepomyslel, že dosiaľ neprehovoril slova k svojej snúbenici, že ani na ňu nepozrel, že ju prijal chladne, akoby mu nebola ničím, ba pozoruje a stopuje jej každý pohyb, akoby jej bol nepriateľ...

I Katici napadlo, vzdor všetkému zmätku a rozčúleniu, že neprijala od neho ani slovo, ani pohľad! Vzhliadla naň nesmelým okom, akoby očakávala od neho výčitku. Na jeho tvári vidí rozpaky a možno odsúdenie... Pravdepodobne mu je ľúto, že sa sem odvážila, medzi nich, medzi ktorými len pred chvíľou rozliehal sa smiech a hovor a teraz panuje tichosť. Prečo? Lebo sa vtisla medzi nich, pokazila im zábavu.

Do očí sa jej hrnú slzy a musí sa premáhať, aby nepreborili hať a neliali sa celkom zjavne. Čo ju do iných, nech si myslia čo chcú o nej - no on drží s nimi: on ju odsudzuje a možno sa za ňu hanbí...

Načo len prišla? Všetko tu dýcha na ňu cudzotou. Pani sa vlúdne usmiala, povzbudzuje - no i to je z milosti, veru nie z lásky a dobroprajnosti. Nemá s nimi nič spoločné, ani jedna nitka ju k nim neviaže. Áno, pod Grabovikom, keď bola s ním sama, ešte-ešte: boli chvíľky, keď si myslela, že je jeho a on že patrí jej. Vtedy, keď mesiac lial na nich svoje krotké svetlo, keď sa hviezdy trblietali nad hlavami a on opakoval ohnivo, vrúcne svoje sľuby. Áno, vtedy mala úfanie, že bude jeho, že ju bude nosiť na rukách. I keď bola tu ostatný raz, keď stála na terase pri ňom a jeho materi, keď sa predstavila dolu svojim budúcim poddaným. O, vtedy bolo jej celkom ináč, pod mohutnou klenbou neba, kde sme si všetci rovnakí... Ale tu v tejto parádnej svetlici, za týmto stolom s nádherným náčiním a lahôdkami, v tomto intímnom priateľskom kruhu, oj, tu nemá ona čo hľadať, vzdor ich vlúdnosti a povzbudzovaniu a blahosklonnému usmievaniu. I on je ako iný, cudzí, chladný. Ani nepozrel na ňu pohľadom, z ktorého jej kynulo prv toľko lásky a oddanosti. Nevidí na ňom žiaru lásky, ale skôr rozpakov a za nimi stud a hanbu.

Niko sa nemal kedy mnoho radiť. Bol si ešte doma umienil, že prehovorí s Katicou, ale o sebe: a tu ho odrazu čaká povinnosť hovoriť s ňou i o Paškovi. Musí jej vysvetliť svoje pokračovanie, musí sa ospravedlniť, alebo aspoň dosiahnuť odpustenia. Nemožno ďalej váhať, ani odkladať. Zdá sa mu, že by ho Boh potrestal, keby naďalej padali jej kliatby na jeho hlavu. Treba lásku, keď už raz umrela, dôstojne pochovať a na hrob privaliť kameň - ak nie kameň zabudnutia, aspoň kameň zmiere-

nia...

Katicu našiel na tom istom mieste, kam bola klesla, keď odišiel Paško od nej. Hlavu podopiera rukou a na smutnej tvári sú stopy slz. Keď ju zazrel takto, ozvala sa v ňom výčitka: „Pozri, čo si vykonal! Pre teba tieto slzy a spustošenie..." Nevie, čo by prehovoril. Posvätný strach pred jej smútkom pomútil mu myšlienky. Každé slovo zdá sa mu posmechom a rúhaním.

Nazdala sa, že to Paško - pohla sa, s vyjasnenou tvárou, že ho prijme, s ním sa pomerí. Zazrúc Nika, otvorila oči od divu a tvárou sa jej rozlial rumenec. Musela sa premáhať, aby nevykrikla. Potrvalo dlho, kým sa vzchopila; pozrela naň, akoby sa ho pýtala, čo on tu hľadá.

On stojí, ešte vždy otrok hlbokého pohnutia, nemôže prehovoriť ani slovo. No jeho zmätok prinavrátil jej rozvahu. Predstavili sa jej všetky múky a trapy, čo preň preniesla. Zišli na um dlhé, nekonečné noci, strávené v žiali a zúfalstve. Zišla na um zrada a celá podlosť, ktorej sa stala obeťou - premerala ho s opovržením od hlavy do päty...

„A čo tu ešte chcete, pane Dubčič?" pýta sa ho hlasom tichým, no badať v ňom celé chvenie srdca. „Všetkého už mohlo byť dosť - ja myslím."

Jej pohľad ho urazil hlboko, i toto prvé slovo. Pozrel na ňu okom pevným. No zadržal prudké slovo, ktoré sa mu začalo tisnúť na jazyk. „Trpezlivosť!" napomína sám seba. „Treba skončiť, definitívne, načisto..."

„Neurážaj prvej, kým ma nevypočuješ, Katica," začal on tichým, pokojným hlasom. „Beztoho je toto náš ostatný rozhovor. A skončiť dákosi načim."

„A čo treba ešte hovoriť? Čo sa stalo, už sa neodstane - ostatok je daromné hovorenie."

„To je pravda, že sa neodstane," počal on. „My sme rozlúčení naveky. Ťažko mi vyrieť také slovo po všetkých sľuboch a prisahách z mojej strany. Ale už raz je tak... Ja len toľko viem, že nebolo klamstvo ani lož, keď som sľuboval. Vtedy som bol presvedčený, že moje srdce patrí tebe naveky. Ale všetko sa premenilo! Nevieť sám ako - iba viem, že sa premenilo všetko. I vzpíeral som sa, premáhal city - ale konečne musel som podľahnúť..."

Na jej ústach zjavil sa opovrhlivý úsmev a ona len pokývala hlavou.

To ho pohlo, že podvihol hlavu a riekol:

„No teraz nahliadam, že je dobre, keď sme sa rozišli. Ja som presvedčený, že nadíde deň, keď to i ty nahliadneš a budeš mi povďačná, že som roztrhal zväzok, ktorý nemal trvácnosti. Radšej ma obviňuj teraz zo zrady, než pozdejšie z podvodu."

„To je celkom statočne," odpovedá ona. „Ja som už dnes povďačná..."

„I ty sa spamätáš, i ty nahliadneš," pokračuje on neúprosne, hádam i pobádaný jej výsmechom v pohľade a slovách, „i ty nahliadneš, že i tvoje city boli klamlivé... Keby sme sa neboli rozišli teraz, ty by si bola na takto rok túžila za slobodou, za rodičovským domom, za svojimi pomermi, za svojím vzduchom. Ty by si mi bola vyčítavala, prečo som ťa presadil do pomerov, kde nenachodíš nič svojského, kde všetko dýcha na teba cudzotou. Ty by si bola žila vo večných mukách a rozpakoch v mojom dome."

Katici zišlo na um, ako sedela u neho za stolom, ako sa nevedela hnúť, aké zniesla muky a rozpaky. Čelo sa jej sperlilo znojom pri trápnej rozpomienke. Ale vzdor tomu jeho dôvody neuznáva! Zrada je zrada a podlosť je podlosť.

„Chyba je len tá," ozvala sa ona, pozrúc naň ostro, „že to všetko bolo prvej rozmyslieť. Prvej, kým sa nesľubovalo, kým som nešla do kostola

pred tvárou celého mesta pri vás, kým ste ma neukázali z vašej terasy sťa kňahyňu... Ved' i vtedy boli pomery, čo sú dnes! Kde bola vtedy tá vaša múdrosť, tá opatrnosť a rozvaha?"

„A ja zas opakujem, že som sa vtedy mýlil. Náruživosť mi zastrela zrak, vzala rozvahu. Namýšľal som si, že ťa ľúbim, a to nebola pravá ľúbosť. Namýšľal som si, že sa blížim k ľudu, keď sa s tebou zoberiem - a tu som sa presvedčil, že sa mi ľud vysmieva, lebo ma nerozumie, považujúc ma za čudáka. Áno - všetko, všetko bolo nám v ceste - nedalo sa zotrvať naďalej vo lži a klame. Museli sme sa rozísť... Ach, kebys' vedela, aký som nešťastný i teraz pre to poblúdenie! Ako si vyčítujem, nemám noci, ani dňa, ako sa trápim. Nemám odvahy ani siahnuť za kalichom lásky, čo sa mi podáva. Bojím sa, že jeho sladkosť premení sa v jed a horič, kým mi neodpustíš. Či by si mi nemohla odpustiť?!"

Pri ostatných slovách zmäkol jeho pohľad a v hlase znela vrúcna prosba, ktorá sa k nej prúdila z hlbín jeho duše.

A na jej tvári zaťatost', hrdosť a opovrženie. Hodila hlavou nazad, pozrela naň okom, v ktorom blčí nenávisť. Čo ešte by nepýtal od nej! Odpustenie, ba uznanlivosť a k tomu povďačnosť! Vzbúrila sa v nej všetka trpkosť, čo dosiaľ sa nahromadila a naplnila dušu - nenávidí ho pre jeho pretváрку a sebeckosť!

On spozoroval účinok svojich slov. „Viac ani slova!" umienil si, vypnúť sa hrdlo pred ňou ako človek, ktorý vykonal, čo bola povinnosť, ktorý nenie podlžený nikomu ničoho.

„O odpustenie ťa už prosiť nebudem," riekol ticho, ale chladne. Ani chýru po pohnutí, čo sa ho bolo prvej zmocnilo. „Ani mi už na ňom nezáleží. Chcel som sa s tebou rozlúčiť ako priateľ, s poľutovaním - lúčim sa už ľahostajne ako človek, ktorého tvoj hnev a opovrženie nemôže ani raniť, ani zasiahnuť."

Skočila a pokročila k nemu, nevediac čo robiť - chcela mu povedať niečo, čo by ho raniť, čo by nezabudol do smrti - no opustili ju sily a klesla zas na predošlé miesto.

On sa už viac neozrel o ňu. Bolo mu už skutočne ľahostajné, čo ona robí a myslí. S vyhriatou tvárou, ale uspokojený, vstúpil do izby chotého.